

УДК 351:504.05

А. Е. Омаровкандидат наук із державного управління,
докторант Навчально-науково-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розкриваються питання сучасних екологічних проблем, визначені основні стратегічні напрями екологічної політики. Значну увагу приділено аргументації факторів впливу на екологічну політику держави та необхідності формування нового типу мислення й стратегії екологічної політики України.

Ключові слова: державна екологічна політика, фактори впливу на екологічну політику, екологічна безпека, нове екологічне мислення.

Постановка проблеми. Для держави забезпечення екологічної безпеки є серйозним стратегічним завданням, яке включає вирішення низки питань – політичних, економічних, соціальних, воєнних тощо. Сьогодні для жителів планети, зокрема для працівників наукових установ та урядів, важливо визначити загрози шкідливого, без урахування екологічних факторів, природокористування для населення та запропонувати шляхи їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання екологічної безпеки як складової частини національної безпеки розглядають В. Бутковський [7], Г. Харламова [7], стан та стратегічні напрями управління державної системи управління екологічною безпекою – Д. Ветвицький [2, 3], А. Татаринів [5].

Мета статті. Мета дослідження полягає у вивченні питань сучасних екологічних проблем, визначенні основних стратегічних напрямів екологічної політики України.

Виклад основного матеріалу. Забруднення навколишнього середовища, знищення лісів, зменшення природних ресурсів негативно впливають на екологію всього світу та становлять загрозу для сучасного й майбутніх поколінь. Шлях України до Європейського Союзу передбачає активну участь країни в програмах міжнародного співтовариства з профілактики та зменшення негативних наслідків впливу промислових підприємств, використання передового досвіду розвинених країн в екологічній сфері, упровадження ефективної екологічної державної політики. Моніторинг та оцінка природокористування та процесів, що відбуваються в природному

середовищі, – це важлива складова частина формування й реалізації державної політики.

Екологічна безпека – ключовий фактор впливу на соціальний та економічний розвиток, тому вона має бути пріоритетним напрямом державної політики України. Д. Ветвицький до основних чинників впливу на здійснення державної екологічної політики в Україні відносить правові, програмні та інституційні механізми, науково-освітні механізми, фінансово-економічні механізми, моніторинг стану довкілля та екологічний контроль. Один із найважливіших чинників, що впливають на здоров'я населення, поряд із соціально-економічними й політичними, – це урбанізоване навколишнє середовище [1].

Забруднення повітря стало головним проблемним фактором, який змусив міжнародну спільноту об'єднатись для вирішення екологічних проблем. Найбільше природне середовище змінює зростання промислового виробництва. Щорічно в атмосферу викидається 145,5 млн т двоокису сірки, 50 млн т окисів азоту, 50 млн т вуглеводневих сполук та 250 млн т аерозолів у країнах зі значною індустріальною складовою частиною у виробництві. Лише внаслідок експлуатації двигунів внутрішнього згоряння щорічно в атмосферу Землі викидається 10–15 млрд т двоокису вуглецю. Водночас забруднення довкілля прискорює процеси зносу механізмів та обладнання, машин і транспортних засобів, що завдає шкоди навколишньому середовищу. Щорічні збитки, завдані нерухомоті внаслідок забруднення довкілля, складають: у США – 24 дол., у Канаді – 49 дол., у Великобританії – 14 дол. на душу населення. У краї-

нах ЄЕС щорічні збитки, що завдають кислотні дощі лісовому фонду, становлять 0,2 млрд дол., а матеріалам і спорудам – 2,7 млрд дол., втрати в рибному господарстві – 0,03 млрд дол. [1, с. 106, 107]. Тобто забруднення атмосфери завдає шкоди не тільки живим організмам та людству, а й економіці.

Промисловий потенціал, створений на відносно невеликій території України, став основним джерелом викидів шкідливих речовин у повітря. Економіка України – ресурсно-експортно орієнтована та одна з найбільш енергоємних у світі, де 40% усієї електроенергії виробляється на ТЕЦ [7].

Негативно впливає на навколишнє середовище діяльність підприємств житлово-комунального господарства (ЖКГ).

Стан водних басейнів країни є кризовим унаслідок порушення режиму водних екосистем, неврегульованості річкового стоку, забруднення стічними водами та порушення екосистемної підтримки водних об'єктів (водоохоронні зони) [5, с. 9]. Вилучається велика кількість природних вод (поверхневих і підземних) для цілей господарського, питного й промислового водопостачання. У більшості випадків традиційно застосовувані технології обробки води недостатньо ефективні через підвищене забруднення водних джерел. На ефективність підготовки води до вживання негативно впливають такі чинники: дефіцит реагентів на водоочисних станціях, гідравлічне перевантаження й низький рівень оснащення приладами контролю та автоматики. У цих умовах водопровідні споруди не завжди забезпечують надійну підготовку води й подачу населенню питної води гарантованої якості. Становище ускладнюється тим, що значна частина водопровідної мережі піддається корозії та обростанню внутрішніх поверхонь трубопроводів, тому під час транспортування води до споживачів якість її нерідко погіршується. Близько 70% експлуатованих очисних споруд перевантажені, багато перебувають в експлуатації по 20–30 років і потребують ремонту.

Від котелень централізованих систем теплопостачання в атмосферу потрапляє значна кількість викидів. Загальна площа земель, використовуваних для нагромадження відходів (відвали, терикони, накопичувачі шлаків, різноманітні смітники тощо), становить понад 160 тис. га. На одну людину припадає 400 т відходів. Щорічно в країні утворюється 35 млн м³ побу-

тових відходів [5, с. 9]. Відбувається урбанізація природних територій.

Протягом останніх декількох десятиліть міжнародні організації вивчають здатність країн до захисту навколишнього середовища. Ця здатність вимірюється за допомогою індексу екологічної стійкості (ESI). Він обчислюється шляхом інтеграції 76 наборів даних, що включають відстеження забезпеченості природними ресурсами, рівень забруднення навколишнього середовища в минулому й сьогодні. ESI надає інструмент для здійснення порівняльного аналізу управління навколишнім середовищем у різних країнах і дає змогу проводити порівняльний аналіз політики. Відсутність у багатьох країнах надійних даних для оцінки результатів роботи ускладнює процес прийняття спільних рішень з урахуванням емпіричних даних. Відповідно до індексу екологічної стійкості (ESI) [8] Україна серед 146 країн світу в 2005 році (останньому році обрахунку за цим індексом) займала 108 позицію із загальним балом 44,7. ESI пропонує механізм порівняльного аналізу екологічних показників груп країн-кластерів. Кластерний аналіз дає статистично отриманий набір із семи груп країн на основі їх екологічних характеристик. Кластери полегшують порівняльний аналіз, який допомагає визначити лідерів та аутсайдерів і дає змогу країнам оцінити відносну продуктивність та сприяє виявленню передового досвіду.

Більш високі бали ESI свідчать про кращу турботу про навколишнє середовище. П'ять країн мають найкращі показники: Фінляндія, Норвегія, Уругвай, Швеція та Ісландія. Усі ці країни мають значні запаси природних ресурсів, низьку щільність населення і можуть успішно вирішувати питання екологічного розвитку. Найнижчі оцінки в рейтингу мають Північна Корея, Ірак, Тайвань, Туркменістан та Узбекистан. Ці країни стикаються із численними проблемами природного й техногенного характеру, вони не зуміли розробити належну екологічну політику. Індикатори ESI дають змогу порівнювати різні основні компоненти стійкості: екологічні системи, екологічні стреси, вразливість людини до екологічних стресів, соціальний потенціал для вирішення екологічних проблем і глобальне управління. Цей індекс цікавий тим, що включає аналіз заходів управління, зокрема суворості регулювання і ступеня співпраці з міжнародними організаціями щодо спільної екологічної політики задля загального екологічного успіху.

Тобто індекс робить акцент на належному врядуванні.

Зусилля з управління, а також здатність суспільства до покращення екологічних показників оцінюються за допомогою 21 показника екологічної стійкості. ESI надає потужний інструмент для прийняття рішень з екологічного відстеження національної екологічної ефективності й полегшення порівняльного аналізу екологічної політики: роль управління, громадянські екологічні та політичні свободи, ефективність уряду, дії політичних інститутів, участь у реалізації міжнародних природоохоронних угод. Це дає змогу аргументувати дії щодо вироблення нових напрямів та вдосконалення екологічної політики. Багато аспектів екологічної стійкості можуть бути відносно вимірюваними та забезпечать можливість для політичних оцінок і суджень. Такі порівняння особливо важливі для формування нового екологічного мислення.

Індекс екологічної ефективності (EPI) [8] включає аналіз для 178 країн світу. Індекс результативності екологічної діяльності – 2016 забезпечує формування глобального уявлення про стан навколишнього середовища в країні відповідно до індикаторів для прийняття обґрунтованих рішень. Запроваджений на Всесвітньому економічному форумі EPI – найбільш актуальний для досягнення цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй і впровадження міжнародної угоди про зміну клімату. Україна за цим індексом станом на 2014 рік займала 95 позицію, у 2016 році – 44 позицію [13].

На Всесвітньому економічному форумі зазначалося, що показники розвитку в одній країні не забезпечать їй екологічну безпеку, оскільки на останню впливають показники країн-сусідів. Забруднення повітря – це глобальна проблема. Так, повітря й вода – індикатори, які чітко демонструють суперечності сталого розвитку. Оскільки країни стали багатшими, особливо в Азії, їхні уряди почали вкладати кошти в розвиток інфраструктури – санітарію, зони відпочинку. Здавалося б, менше людей мали б піддаватися впливу води, що несе небезпеку, призводячи до смертності від хвороб, що передаються через неї. Але в міру розвитку країн, збільшення промислового виробництва, викидів автомобільного диму в повітря небезпечний вплив охоплює все більшу кількість населення.

Понад 3,5 млрд людей, або половина населення світу, живуть у країнах, де середній рівень впливу дрібних твердих частинок пере-

вищує норми Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) і вважається небезпечним (10 мкг/м³). Третина з них (1,3 млрд) живе у Східній Азії й Тихоокеанському регіоні, де в Китаї та Південній Кореї понад 50% населення піддаються впливу небезпечного рівня вмісту тонкодисперсних частинок. В Індії та Непалі цей показник становить майже 75%. Таким чином, в останньому десятилітті неухильно зростає кількість смертей через забруднення повітря.

На відміну від ситуації з атмосферним повітрям, показники питної води покращились, кількість людей, які не мають доступу до чистої води, скоротилась майже вдвічі: з 960 млн чол. у 2000 році до 550 млн чол. нині, тобто майже 8% населення світу на сьогодні отримали доступ до чистої води [8].

Коли статистика недостовірна чи здійснюється неналежне управління, страждають і навколишнє середовище, і здоров'я людини. Наприклад, морське рибальство погано контролюється, багато суден надають недостовірні дані про улови, тому міжнародна політика щодо рибних запасів не об'єктивна. Можемо сказати лише, що рибні запаси у всьому світі перебувають у занепаді. Дослідження EPI – 2016 у співпраці з Sea Around Us – ініціативи з рибальства – на основі досліджень в Університеті Британської Колумбії беруть до уваги якість даних про рибальство й дають змогу карати країни, які повідомляють неповну або недостовірну інформацію. Розробка політики відповідних показників, заснованих у науці, має важливе значення для належного вимірювання та управління.

Паризька угода – 2015 визначає, що відбувається зміна клімату, тому всі країни повинні надавати достовірні дані щодо зміни клімату та проведення політики, яка допоможе пом'якшити наслідки зміни клімату. Данія, наприклад, взяла серйозні зобов'язання щодо скорочення викидів за рахунок підвищення ефективності поновлюваних джерел енергії. У Сінгапурі в результаті збільшення щільності міського населення за останнє десятиліття вдалося знизити інтенсивність викидів вуглецю. Дані з нових джерел, у тому числі новітніх технологій, допомагають покращити глобальний моніторинг для досягнення міжнародних цілей. EPI бере до уваги здобутки у сфері супутникових технологій і дистанційного зондування, які сприяють глобальному порівнянню показників там, де національні уряди не в змозі контролювати або повідомляти дані про навколишнє середовище. Супутникова інфор-

мація використовується для контролю за якістю повітря та лісового господарства. І все ж ці нові джерела даних не досконалі.

Індекс екологічної вразливості (EVI) [12] був розрахований лише один раз – у 2004 році, Україна посіла 92 місце серед 212 країн світу, набравши 317 загальних балів. За оцінкою екологічної вразливості Україна має статус високо-вразливої країни.

Індекс включення в навколишнє середовище (Enabling Environment Index) [11] охоплює 109 країн та ділить їх на 4 категорії. Станом на 2013 рік Україна посідала 46 місце зі 109 можливих, набравши 0,56 бала з одного можливого [7]. Це приблизно середній світовий показник. Беручи до уваги те, що недоліком усіх проаналізованих індексів можна вважати неврахування окремо економічного та соціального складників – як певних ризиків і загроз для забезпечення визначеного рівня екологічної безпеки (ЕБ), а ЕБ розглядають здебільшого в межах загальної економічної безпеки та кризь призму виключно природно-охоронних індикаторів – В. Буцьковський та Г. Харламова запропонували власний індекс ЕБ – Environmental Safety Index (ESfI). Екологічна державна політика повинна враховувати соціальний фактор – екологічну культуру людей, стан екологічної безпеки в аспекті національної безпеки. Індекс екологічної безпеки включає основні економічні та демографічні індикатори [7].

Отже, у найбільш поширених міжнародних екологічних рейтингах Україна має посередні позиції з тяжінням до низьких показників.

Висновки і пропозиції. У зв'язку з вищевикладеним Україні необхідно під час подолання екологічних проблем більше уваги приділяти реалізації Стратегії сталого розвитку. Стратегічне управління навколишнім середовищем вимагає уваги до питань екологічної безпеки. Країни, що розвиваються, і розвинені країни стикаються з різними екологічними проблемами: з одного боку, забрудненням як результатом індустріалізації, а з іншого – стресами як результатом бідності й фінансової неспроможності. Сталий економічний розвиток – це потенціал екологічного успіху, але він не гарантує його. Стратегічне управління навколишнім середовищем залежить від політичних зусиль і злагодженого функціонування соціальних, політичних та економічних систем суспільства. Хоча жодна країна не має повністю стійкої траєкторії свого розвитку, деякі країни керують своїми екологічними проблемами краще, ніж інші.

Список використаної літератури:

1. Борейко В. Екологічні загрози для нинішнього покоління та шляхи їх подолання / В. Борейко // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 4(80). – С. 105–108.
2. Ветвицький Д. О. Розвиток державної екологічної політики України в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / Д. О. Ветвицький ; Акад. муніцип. упр. – К., 2010. – 20 с.
3. Ветвицький Д. О. Напрями та пріоритети розвитку державної екологічної політики України в умовах глобалізації / Д. О. Ветвицький // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. – 2013. – Вип. 1. – С. 108–121. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrzd_2013_1_11.
4. Національна екологічна політика України: загальні оцінки і ключові рекомендації. – К., 2007. – 34 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://undp.org.ua/files/ua_72259national-color.pdf.
5. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку (документ підготовлено в рамках проекту ПРООН/ГЕФ «Оцінка національного потенціалу в сфері глобального екологічного управління в Україні»). – К., 2007. – 186 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.kiev.ua/files/national_ecology.pdf.
6. Татаринів А. В. Екологічна безпека та сталий розвиток у сучасному світі / А. В. Татаринів // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 3(16). – С. 83–88.
7. Буцьковський В. В. Індекс екологічної безпеки України: концепція та оцінка / В. В. Буцьковський, Г. О. Харламова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 160. – С. 92–97.
8. 2005 Environmental Sustainability Index Benchmarking National Environmental Stewardship World Economic Forum Geneva, Switzerland Joint Research Centre of the European Commission Ispra, Italy World Economic Forum Geneva, Switzerland Joint Research Centre of the European Commission Ispra, Italy In collaboration with: In collaboration with: Yale Center for Environmental Law and Policy Yale University Center for International Earth Science Information Network Columbia University [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://earth.columbia.edu/news/2005/images/ESI2005_policysummary.pdf.
9. Environmental Performance Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epi.yale.edu/chapter/key-findings>.
10. Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unstats.un.org/unsd/environment/newsletters.htm>.

-
11. Enabling Environment Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://civicus.org/eei>.
12. Environmental Vulnerability Index (EVI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vulnerabilityindex.net/>.
13. GLOBAL METRICS FOR THE ENVIRONMENT. The Environmental Performance Index ranks countries' performance on high-priority environmental issues. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epi.yale.edu/sites/default/files/2016EPI_Full_Report_opt.pdf.
-

Омаров А. Э. Особенности обеспечения устойчивой экологической безопасности государства в условиях глобализации

В статье раскрываются вопросы экологических проблем, определены основные стратегические направления экологической политики. Значительное внимание уделено аргументации факторов влияния на экологическую политику государства и необходимости формирования нового типа мышления и стратегии экологической политики Украины.

Ключевые слова: государственная экологическая политика, факторы влияния на экологическую политику, экологическая безопасность, новое экологическое мышление.

Omarov A. E. Features of ensuring sustainable environmental safety of the state in the context of globalization

In the article the author reveals the questions of environmental issues, defines the main strategic directions of environmental policy. Much attention is paid to environmental factors influence government policy and the need for a new type of thinking and strategy environmental policy of Ukraine.

Key words: state environmental policy, factors of influence on environmental policy, environmental security, new environmental thinking.